

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Шульги Наталії Володимирівни «ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ АН УРСР М. О. ТЮЛЕНЄВ – УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР АГРОМЕЛІОРАТИВНОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ 20-х – 60-х рр. ХХ ст.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Робота Н.В. Шульги присвячена актуальній темі, яка лежить в галузі історії стратегічної для держави тематики – осушення ґрунтів, з яким пов'язані розвиток територій, раціональне землекористування, ефективне ведення господарчої діяльності, національна продовольча, екологічна й енергетична безпека. Вивчення ж й використання набутого досвіду є вкрай важливим при розробленні сучасної політики в напрямі меліораційних заходів.

Фундатором багатьох перспективних напрямів з культури боліт став доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент АН УРСР, теоретик, методолог і практик агро меліоративної дослідної справи, засновник підготовки галузевих фахівців та наукової школи, популяризатор науки й засновник серії науково-популярних видань Микола Олександрович Тюленєв (1889-1969 рр.). Постає науковця, незважаючи на значні результати, на жаль, є недостатньо відомою у наукових колах, а частина праць наразі залишається не оприлюдненими. Тому на часі постає проведене дисертанткою комплексне висвітлення діяльності М.О. Тюленєва.

У роботі здійснено аналіз становлення наукових пріоритетів ученого в контексті розвитку агро меліорації, його галузевої науково-організаційної та освітньої діяльності, значення творчої спадщини науковця для розвитку агро меліоративної науки.

До сильних сторін дисертації належать багаторівнева реконструкція життєвого шляху та наукової біографії М. О. Тюленєва, а також їх запропонована періодизація, широке використання міждисциплінарних методів дослідження, що надає комплексного звучання роботі, проведений аналіз підходів до викладення

біографічного матеріалу, висвітлення редакційної діяльності вченого, класифікація його наукової спадщини та введення до наукового обігу низки публікацій М. О. Тюленєва з проблем культури боліт, а також маловідомих документів й матеріалів періодичних видань, змістовні додатки. Текст подано науковим стилем з притаманними йому рисами академічності – глибиною, чіткістю та лаконічністю.

Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U0002103).

Об'єктом дослідження є становлення та розвиток агро меліоративної науки та дослідної справи на теренах України у XIX – 60-х рр. XX ст. У об'єкті виділяється та частина, яка окреслює **предмет** дослідження – науково-дослідна, освітня та організаційна діяльність члена-кореспондента АН УРСР М. О. Тюленєва, його теоретико-практичний внесок у розвиток осушувальних меліорацій та культури боліт.

Дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системності, загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних методах.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що матеріали дисертації можуть використовуватися при підготовці узагальнювальних та довідкових праць з історії вітчизняної агро меліоративної дослідної справи, галузевих науково-дослідних установ та діяльності вчених-аграріїв, викладанні курсів з історії науки й техніки, історії сільськогосподарської науки, а також фахових дисциплін.

Апробація результатів дисертації є достатньою. Основні результати оприлюднено на низці наукових конференцій та у 9 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у фахових виданнях України та 1 – у зарубіжному науковому виданні.

Структура та обсяг дисертації підпорядковані меті та дослідницьким завданням.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменувань), додатків. Повний обсяг дисертації - 255 сторінок, основний текст - 215 сторінок.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження.

У **розділі 1 «Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження»** здійснено історіографічний аналіз наукових праць за темою дисертаційної роботи, охарактеризовано джерельну базу та обґрунтовано методологію наукового пошуку. Історіографія охоплює біографічні дослідження про М. О. Тюленєва та публікації з аналізом наукової спадщини вченого (праці О. В. Бачкали, В. А. Вергунова, Ю. О. Довгорука, І. Т. Слюсаря, В. І. Цибульського та ін.); праці, присвячені історії сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні, Білорусії та Росії (дослідження В. А. Вергунова, С. В. Єгорової, Н. П. Коваленко, Г. М. Чепурди та ін.); дослідження діяльності науково-дослідних і освітніх установ, з якими співпрацював М. О. Тюленєв (розвідки В. А. Вергунова, Н. М. Весельської, Ю. О. Довгорука, А. С. Загайчука, І. І. Калантиренко, В. Ф. Камінського, О. В. Корзун, С. К. Самохваленка, О. І. Ткачова, Є. О. Філіповича, В. П. Хижняка та ін.); публікації про інших болотознавців і агроеліораторів досліджуваного періоду авторства О. В. Бачкали, В. А. Вергунова, К. П. Чередник. 2004 р. вийшов біобібліографічний покажчик наукових праць М. О. Тюленєва за науковою редакцією В. А. Вергунова.

Основу джерельної бази дослідження склали матеріали фондів 6 архівів - Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Київської області, Державного архіву Рівненської області, Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Архіву Президії НАН України. Суттєвим інформативним джерелом у дослідженні стали матеріали фонду 251 Архіву Президії НАН України, зокрема особова справа члена-кореспондента АН УРСР М. О. Тюленєва. В Інституті архівознавства

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського виявлено та вперше комплексно опрацьовано особовий фонд М. О. Тюленєва. Інші групи джерел – це опубліковані документи, серед яких збірники документів з історії НАН України та діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України; наукові праці М. О. Тюленєва й інших учених-агромеліораторів; періодичні видання «Болотоведення», «Буряківництво», «Бурякове рільництво», «Бюлетень науково-технічної інформації», «Вісник АН УРСР» тощо.

У розділі 2 «Становлення наукових пріоритетів М. О. Тюленєва в контексті розвитку агрономеліорації» висвітлено розвиток вітчизняних осушувальних меліорацій в ХІХ – у 60-х рр. ХХ ст., формування у цьому контексті наукового світогляду та періодизацію життя й діяльності вченого.

Зокрема показано, що після звільнення території України від німецьких окупантів постала потреба осушення заболочених земель України з метою подальшого їх використання для господарських потреб. Науковим забезпеченням меліоративної дослідної справи опікувалися науково-дослідні установи України та вчені - А. М. Янгель, М. К. Мошинський, М. Н. Шевченко, М. О. Тюленєв та ін.

Розкрито передумови становлення М. О. Тюленєва як ученого-агромеліоратора, розроблено періодизацію його наукового і творчого шляху, що охоплює п'ять періодів: (1889-1919 рр.) – формування наукового світогляду майбутнього вченого та перші кроки у вирішенні агрономеліоративних проблем; (1919 – початок 1930 рр.) - реалізація отриманого досвіду у торф'яних організаціях та на дослідно-меліоративних станціях УСРР, початок педагогічної діяльності; (кінець 1930 – 1948 рр.) – період пов'язаний з функціонуванням Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації (УНДГіМ); (1949-1956 рр.) – робота в Академії наук УРСР; (1956-1969 рр.) – робота в УНДГіМ.

У розділі 3 «Галузева науково-організаційна та освітня діяльність М. О. Тюленєва» показано співпрацю вченого з Сільськогосподарським науковим комітетом України, його причетність до появи Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції, підготовку ним аналітичних оглядів сільськогосподарської літератури.

Доведено вагомий внесок М. О. Тюленєва у розвиток болотних дослідних станцій Російської імперії та УСРР, зокрема, Мінської болотної дослідної станції, Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції, Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції. Щодо викладацької діяльності науковця, встановлено, що М. О. Тюленєв читав для студентів Київського сільськогосподарського інституту (1924-1930 рр.), Київського гідромеліоративного (інженерно-меліоративного) інституту (1930-ті – 1940-ві рр.) (зараз – Національний університет водного господарства та природокористування у м. Рівне), Української сільськогосподарської академії (1956-1961 рр.) (зараз – Національний університет біоресурсів і природокористування України) навчальні курси з культури боліт і луківництва, загального землеробства, болотознавства, насінництва та селекції лучних трав, дослідної справи; очолював структурні підрозділи закладів вищої освіти УРСР.

Розглянуто також діяльність М. О. Тюленєва в Академії наук УРСР. У 1949-1955 рр. він працював на посаді старшого наукового співробітника, керівником групи агро-меліорації в Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Окрім науково-дослідної, займався редакторською, лекційно-пропагандистською, популяризаційно-громадською (через Товариство поширення політичних та наукових знань УРСР) та інформаційно-консультаційною роботою у колгоспах, радгоспах і МТС; входив до складу Ради з вивчення продуктивних сил УРСР, був членом Ради науково-технічної пропаганди АН УРСР, у 1955-1956 рр. очолював лабораторію кормодобування сектору тваринництва Президії АН УРСР. Період діяльності М. О. Тюленєва (кінець 1930-го – 1948 рр.) пов'язаний із функціонуванням Українського науково-дослідного інституту сільськогосподарської меліорації, де вчений обіймав посади старшого наукового співробітника, завідувача сектору агро-меліорації й осушення, наукового керівника болотної дослідної мережі інституту.

У розділі 4 «Значення творчої спадщини члена-кореспондента АН УРСР М. О. Тюленєва для розвитку агро-меліоративної науки» встановлено, що він прагнув використовувати поєднання всіх видів меліорації (гідротехнічна, культуртехнічна, хімічна, агротехнічна, агролісотехнічна) у комплексі, водночас

найгрунтовніше ним апробовано заходи з культуртехнічної та агротехнічної меліорацій. Наукову спадщину вченого розділено на дев'ять предметно-тематичних груп: осушення та освоєння боліт; меліорація земель; болота і торфовища, зокрема культура боліт і культуртехнічні заходи; осушення боліт під сільськогосподарські культури; використання осушених торф'яно-болотних ґрунтів; вирощування сільськогосподарських культур на торф'яно-болотних ґрунтах; добрива та їх застосування; методика дослідної справи з культури боліт; обробіток ґрунту.

З'ясовано, що М. О. Тюленєв з колегами відпрацювали агротехніку вирощування основних сільськогосподарських культур на меліорованих землях та збільшили збір сільськогосподарської продукції у кілька разів. Розширилася кормова база тваринництва, став суттєвим приріст деревини, будівництво нових гребель розвинуло рибне господарство. Методики вченого лягли в основу державних програм із впровадження осушувальних меліорацій.

Доведено, що М. О. Тюленєв став фундатором школи дослідників і виробничників з агро меліорації в в УНДІГіМ та Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних і сільськогосподарських наук захистили П. П. Кубишкін, А. М. Янгель, С. К. Семьонов, І. З. Лапа, М. К. Ковалевич, С. С. Проскура, Г. І. Хотько, Ф. П. Шкляр, М. С. Проскура. Серед послідовників вченого також А. В. Бакуліна, Ю. В. Шелестов, В. Р. Гімбаржевський, С. Г. Скоропанов, М. Н. Шевченко.

Узагальнюючи, підкреслимо, що в цілому враження від дисертаційного дослідження позитивне, робота виконана на високому науковому рівні, висновки дають відповіді на поставлені дослідницькі завдання. Зміст автореферату містить основні положення та результати дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки. України. Водночас висловимо деякі міркування та зауваження.

- На нашу думку, об'єкт дослідження можна було б сформулювати ближче до предмета дослідження.

- Подекуди назви праць та законів у тексті подано не українською, а мовою

оригіналу (С.37, 57).

- Хотілося б у роботі, за можливості, бачити детальніші відомості про вченого як про людину, а також про увічнення його пам'яті.

- У тексті трапляються стилістичні та редакційні неточності, подекуди використовується розмовний стиль та русизми: «У тому числі» замість «зокрема» (с.3, 36, 56), «Покращення» замість поліпшення» (с.3), «Не лише» замість «Не тільки» (с.3), «мав відношення до» замість «мав стосунок до» (с. 50, 60), «вихованням займалися» замість «вихованням опікувалися» (с.74), «займав посаду» замість «обіймав посаду» (С.94), «відмітити » замість «відзначити» (С.116), «у першу чергу» замість «перш за все» (С.117), «регестри протоколів» замість «регести протоколів» (С.40).

Водночас всі висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, не зменшують позитивну оцінку дисертації та можуть бути враховані у подальшій науковій роботі здобувачки, дисертація якої є комплексним самостійним дослідженням, вирішує актуальну наукову проблему та за своїм змістом, новизною, теоретичною та практичною цінністю й достовірністю одержаних результатів відповідає паспорту спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки та вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (назва постанови із змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015). Тому вважаємо, що дисертація варта підтримки, а її авторка Шульга Наталія Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

**Доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник**

**ДУ «Інститут досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України»**

А.С. Литвинко

Підпис *Литвинко А.С.*
Здоц. Шенгалевск
Вк і аспірантура
Тимофеева